

Педагогічна та вікова психологія

УДК 159.923.2_057.87

Світлана Юрївна Діхтяренко,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0003-4506-1221
sadova32bb@gmail.com

Яна Анатоліївна Ременюк,
здобувачка ступеня доктора філософії,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0009-0009-2909-8009
rm.22.yana@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНТСТВА

У статті розкриваються соціально-психологічні особливості студентського віку. Зазначається, що основними психологічними новоутвореннями особистості на цій стадії становлення є самостійність, соціальна зрілість та активність, прагнення до самопізнання, саморозвитку та самоактуалізації (самореалізації), гармонізація системи «Я», володіння узагальненими способами професійної і пізнавальної діяльності, інтелект, що структурований і поєднаний з інтелектуальним ресурсом, професіоналізація знань, вмінь та навичок, формування бази соціально-професійних навичок.

Ключові слова: соціально-психологічні особливості; студентський вік; психологічні новоутворення; особистість; становлення.

Svitlana Dikhtyarenko,
PhD in Psychology,
Associate Professor of
the Department of Psychology,
Pavlo Tychyna Uman
State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4506-1221
sadova32bb@gmail.com

Yana Remeniuk,
PhD candidate,
Pavlo Tychyna Uman
State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID: 0009-0009-2909-8009
rm.22.yana@gmail.com

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS

The article reveals the socio-psychological features of student age. It is noted that the main psychological formations of personality at this stage of formation are independence, social maturity and activity, the desire for self-knowledge, self-development and self-realisation (self-realisation), harmonisation of the "I" system, the presence of generalised

methods of cognitive and professional activity, structured intelligence in combination with intellectual potential, professionalisation of knowledge, skills and abilities, formation of a base of socio-professional skills.

The leading features of students include: social orientation of thinking (social intelligence), active life (position), high level of empathy, and affiliation. In the individual-personal and professional aspects, the stable characteristics of a psychologist include: nervous system lability; mixed choleric-sanguine type of temperament; pronounced extraversion; pronounced social orientation; intuitive-sensitive type of temperament; acceptance of other people and values; direct worldview; focus on effective implementation in the profession; high social control of behaviour; self-actualisation as a guide for self-development. Negative qualities that hinder or complicate professionalisation include: increased neuroticism; low level of trust in people, belief in their goodwill and sincerity; inability to establish strong and friendly relationships with others; desire for power, domination and manipulation; focus on solving one's own problems; dissonance between theoretical and personal values. However, overcoming these negative tendencies can become a driving force in the self-development of a future psychologist.

Key words: socio-psychological characteristics; student age; psychological neoplasms; personality; formation.

Індивідуальний розвиток, інтелектуальне, професійне і соціальне становлення молодих людей у період студентства зумовлені їхньою спільною діяльністю і різноманітними способами взаємодії, міжособистісними відносинами, які виникають у ній. Учораšní випускники, стаючи студентами, потрапляють у нову соціальну ситуацію розвитку, освоюють нову соціальну роль і нову провідну діяльність. Освоєння навчально-професійної діяльності студентом відбувається разом з іншими учасниками, залученими до цього процесу. Через це результативність опанування цією діяльністю, виникнення нового самоставлення, власного місця у соціумі тісно пов'язані з мотивацією на здобуття тієї чи іншої професії. Молода людина свідомо (почасти несвідомо) обирає власний шлях у житті (насамперед професійний) і починає брати на себе відповідальність за цей вибір.

Ф. Дістервег зазначав, що розвиток і освіта жодній людині не можуть бути дані або повідомлені, а кожен, хто бажає до них долучитися, повинен досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою [9]. Незважаючи на те, що у студентському середовищі, особливо останнім часом, спостерігається доволі значне розшарування (соціального, економічно зумовленого, індивідуально-особистісного характеру), студенти відрізняються від своїх однолітків, які не йдуть навчатися до ЗВО (а, наприклад, ідуть одразу після школи на роботу, до технікумів, училищ та ін.) деякою спільністю світогляду, ставлення до життя, потреб, мотивів навчально-професійної діяльності. Тому студентство розглядають як єдину соціально-професійну групу, спільноту, що має свої специфічні цілі, завдання (соціального та діяльнісного планів), певне становище у соціумі, містить у собі ціле покоління молодих людей, об'єднаних поняттям когорта. Л. Подоляк і В. Юрченко зазначають, що студентство – це мобільна соціальна група, основні соціальні завдання якої полягають у: засвоєнні системи знань, ядром якої є професійні знання; оволодінні соціальними ролями в матеріальному та духовному виробництві; розвитку особистості; набутті особистісної, професійної, громадянської та моральної зрілості [7]. Н. Хазратова зазначає, що сам навчальний процес у вищій передбачає включення студентів у систему суспільних відносин, засвоєння соціальних цінностей суспільства, зміцнення зв'язків студентства з іншими соціальними групами суспільства [14].

Кожен студент – суб'єкт освітнього процесу, активний чи пасивний, той, хто вбирає у себе професіоналізм, чи живе інтересами, що перебувають поза освітнім процесом – це залежить від нього самого. Студент, насамперед, а не викладач, зацікавлений у результатах освіти у вищій. Студентство як особливу соціально-психологічну та вікову категорію дослідження почали комплексно вивчати. З цієї проблеми накопичено великий емпіричний досвід експериментальних даних і теоретичних узагальнень. Ці дані дозволяють вивчати студентство у трьох аспектах. Біологічний аспект передбачає дослідження типу вищої нервової діяльності, безумовних рефлексів, фізичної сили і витривалості, особливостей

статури тощо. Цей аспект розвитку зумовлений насамперед спадковістю і вродженими задатками, але певною мірою може зазнавати змін під впливом умов життя, соціального середовища. Психологічний аспект розкриває єдність таких психологічних утворень, як процеси, стани і особистісні властивості. Головним у цьому аспекті досліджень є вивчення психічних властивостей: спрямованості, темпераменту, характеру, здібностей, які обумовлюють динаміку психічних процесів, феноменологію психічних станів, а також функціонування психічних утворень. Між тим, під час вивчення конкретного здобувача вищої освіти необхідно враховувати і його індивідуальні особливості розвитку. По-третє, у соціальному аспекті, в якому втілюються суспільні відносини, особистісні якості, породжувані належністю студента до певної соціальної групи, національності, статусу в тій чи іншій групі тощо. Тут також враховуються та аналізуються як загальносоціальний, так і індивідуальний аспекти формування та розвитку [11].

Вивчення цих аспектів надає можливість не лише побачити якості та потенціал змін окремого здобувача (особистісні і вікові особливості, потенціал розвитку тощо), а й закономірності, особливості розвитку студентства загалом. Дані, отримані під час таких досліджень, дають достатньо повне уявлення про основні особливості цієї категорії тих, хто навчається, на плечі яких лягає турбота не лише про професійну підготовку в процесі навчання, а й про особистісне, соціальне самовизначення.

Мета статті – соціально-психологічна характеристика студентського віку. У широкому соціальному сенсі студентство задовольняє запит держави, потребу суспільства у висококваліфікованих кадрах для різних галузей діяльності. У вузькому соціальному сенсі молоді люди, здобуваючи освіту у вищій, задовольняють власні потреби у професійній підготовці та самореалізації через професію в суспільстві.

Студентський вік, як правило, має часові межі від 17 до 23 років і являє собою особливий етап у житті людини. Він пов'язаний із досить серйозними змінами, насамперед, у духовній сфері, пошуком власного місця у світі, з виробленням власного світогляду та системи цінностей, із визначенням та усвідомленням власної самобутності й унікальності, з особистісним і професійним самовизначенням. Цей вік відкриває етап індивідуалізації і збігається з періодом кризи юності та життєвого самовизначення. Ця криза, з одного боку, криза «народження» соціально зрілої особистості, пов'язана із входженням молодих людей у новий спосіб життя, долученням до ціннісно-значущих суспільних форм діяльності (зокрема професії). З іншого боку – фактичний розрив ідеалу і реальності (зіставлення «Я» ідеального і «Я» реального), що часто відбувається на тлі внутрішньоособистісних конфліктів і може бути подоланий лише практично – у реальному самовизначенні. Це пов'язано зі складним процесом пошуку себе, власного місця у житті, остаточним формуванням зрілої особистості.

Е. Фром зазначає, що потреба «бути особистістю» суб'єктивно може втілюватись у мотивації досягнення, домагань на увагу, славу, дружбу, повагу, становище лідера. Далі він вказує, що інформація про успіх, отримана як зворотний зв'язок, може задовольняти потребу у персоналізації. Потреба «бути особистістю», потреба у персоналізації обумовлює активність людини, її включення у систему соціальних зв'язків. Це дуже важливо для досліджень у цій царині та розуміння закономірностей розвитку особистості у студентському віці. У цьому полягає баланс між індивідуальним і соціальним розвитком особистості (через включеність у колектив). Тут також достатньо виразно виявляється ще одна проблема розвитку особистості у студентському віці (а, отже, і поле для досліджень) – проблема очікувань, як власних, так і оточуючих: мотиваційна ситуація характеризується, з одного боку, прагненням до самостійності та самоповаги, а з другого – зіткненням із регламентацією та очікуваннями оточуючих [13].

За даними Н. Мишко, серед значущих мотивів (очікувань) у молодих людей, які вступають до вишів, на перше місце виходять такі, як домогтися успіху у житті, зробити кар'єру, набути певного соціального статусу, зріс рейтинг мотивів, пов'язаних з оволодінням культурою, самовдосконаленням, самореалізацією, з критичним ставленням до світового досвіду. З'явився новий, на думку дослідника, мотив – можливість роботи за кордоном. Відбулися позитивні зрушення у розумінні сенсу життя і життєвих цілей, тобто стався, як стверджує автор, «вихід» мотивів на здобуття вищої освіти за межі лише оволодіння спеціальністю [6]. У дослідженні Л. Карамушки і О. Ходакевич було встановлено, що у змісті мотиваційних очікувань дівчат і юнаків суттєвих відмінностей немає. У 98 % випадків і ті, й інші у перспективі хочуть мати добре оплачувану роботу, окрему квартиру, машину, бути матеріально незалежними, зробити кар'єру, забезпечити майбутнє своїх дітей та онуків. Лише 2 % дівчат зазначили, що вони хочуть бути домогосподарками та опікуватися дітьми, вийшовши заміж. Проте достатньо часто не виправдовуються не лише очікування оточуючих (батьків, викладачів, суспільства загалом) у зв'язку з підготовкою фахових кадрів у вищій школі, а й очікування самих студентів щодо задоволення потреби у професійному становленні за період навчання у виші [3]. Ця проблема достатньо активно досліджується останнім часом у психології. Так, за даними І. Меліхової, лише 15 % студентів вважають, що їхні виші готують фахівців високого рівня, решта зазначали, що це не зовсім так або зовсім не так [5]. За результатами нашого опитування 43 % студентів вважають, що якість освіти здебільшого відповідає вимогам часу, а 60 % опитаних не задоволені програмою курсів, які читають. При цьому, як зазначають автори, простежується тенденція збільшення їхнього числа від молодших курсів до старших. 52 % – не вистачає широти одержуваної освіти, вони хотіли б мати можливість отримання паралельної освіти. 44 % студентів вважає, що тих знань, які вони набувають за час навчання на факультеті, недостатньо, щоб бути конкурентоспроможним фахівцем. 54 % опитаних вважає за необхідне поглибити свою спеціалізацію, і їхня кількість теж зростає до старших курсів. Тому, щоб виш успішно реалізував покладені на нього функції і мотивував студентів у навчальній діяльності відповідно до запиту суспільства, індивідуально-особистісних потреб самих студентів, необхідна досконаліша психолого-педагогічна організація навчального процесу.

Студентський вік характеризується початком визначення і реалізації авторського погляду на індивідуальний спосіб життєдіяльності, що закономірно обумовлює інтерес і зверненість студентства до питань, пов'язаних із самопізнанням і саморозвитком. Ці особливості формування особистості у цьому віці теж є аспектами дослідження у психології. У зв'язку з домінуванням у свідомості студентів інтересу до проблеми саморозвитку та самореалізації, в обраній професії їх насамперед цікавить призначення і сутність професії, її культурна та суспільна значущість, професійні норми, способи професійної самореалізації.

Я. Потовій зазначає, що у період ранньої зрілості відкриваються найкращі можливості для формування основних підструктур особистості [8]. При цьому життєве поле особистості, що розвивається, являє собою сукупність цінностей, смислів і простору реальної діяльності – актуальної та потенційної, – що охоплює минуле, сьогодення і майбутнє. З психологічної т. з. минуле предстає як досвід, сьогодення – як дійсність, а майбутнє – у вигляді проекту. Вони виконують різні функції, але перебувають між собою у складній взаємодії. Функції компонентів життєвого поля особистості визначають так: психологічне теперішнє – саморозвиток: самопізнання і самореалізація; психологічне минуле – втілення минулого досвіду; психологічне майбутнє – забезпечення смислової та часової перспективи розвитку особистості. Психологічне теперішнє, психологічне минуле і психологічне майбутнє, становлячи життєве поле особистості, належать до обох аспектів

діяння людини: ціннісно-сміслового і просторово-часового. Для людини просторово-часова площина є полем реального діяння (актуального і потенційного), а ціннісно-сміслова – полем цінностей і смислів. Таким чином, для розвитку професійної спрямованості молодих людей необхідна така організація їхньої діяльності, за якої актуалізувалася б суперечність між вимогами бажаної діяльності та її особистісним смислом для студента. Саме за такої організації навчально-професійної діяльності відбувається розвиток особистості студента, під час якого стимулюється трансформація професійної діяльності, розширення уявлень про неї. Трансформація професійної діяльності, якісні зміни у ній, своєю чергою, призводять до подальшого особистісного зростання, насамперед, через процес персоналізації. Це, своєю чергою, наповнює професійну діяльність для молодих людей новим особистісно опосередкованим смислом. Отже, саморозвиток людини починає стимулювати перетворення у навчально-професійній діяльності, яка, своєю чергою, стає однією зі спонукальних сил розвитку особистості студента.

Як видно з аналізу наукової літератури, у період студентства активно здійснюється процес саморозвитку та самоактуалізації особистості, яка має не лише уявлення про те, якою вона хоче стати (внутрішній план дії, наявність образу «Я-ідеальне» та «Я-реальне»), а й усі реальні можливості для їхнього здійснення. Т. Тарасова характеризує процес саморозвитку у цей період як багаторівневий, багатофакторний, що відбувається у різних площинах людиноутворення, як самоспрямоване становлення особистості, сходження до себе кращого, розширення обріїв особистості, як стрижень професійного саморозвитку. Таким чином, студентський вік – це центральний етап становлення особистості у цілому. Етап інтенсивної та активної соціалізації людини як майбутнього професіонала. Зазначена обставина має бути врахована професорсько-педагогічним складом вишу під час конструювання змісту, формулюванні проблематики та виборі прийомів організації педагогічного спілкування і навчальної діяльності у цілому. Вона також пояснює його ставлення до студентів, здебільшого, як до партнерів по спілкуванню, майбутніх колег [12].

Професійне самовизначення і навчання стають провідною проблемою особистості, що розвивається, від старшого підліткового та юнацького віків, що є одним із центральних моментів формування самосвідомості молодих людей у період навчання у виші. Тому є сенс говорити про формування професійної самосвідомості як про центральне утворення особистості цього віку. Досліджуючи природу та генезу професійної самосвідомості особистості, О. Гульбс, О. Кобець, Л. Тишаківа і С. Діхтяренко розглядають чотири детермінанти цього розвитку: мотивація на оволодіння високим рівнем професійної майстерності; професійно орієнтоване навчання; спрямованість на оволодіння конкретною спеціальністю; часовий діапазон, оптимальний за своїми параметрами. За рейтингом впливу на ефективність формування професійної самосвідомості провідне місце, за їхніми даними, посідає мотивація – 30 %, ступінь впливу навчання посідає друге місце – 26 %, спрямованість особистості третє місце – 28 %, часовий фактор, четверте місце – 16 % [1]. Таким чином, процес становлення професійної самосвідомості не лише опосередкований, а й прямо залежить від мотивації навчально-професійної діяльності студентів. Здатність до самостійності навчання студента немовжливо уявити поза розвитком його мотиваційно-ціннісної сфери. Суттєвою особливістю цього процесу є його здатність як особистості ставити перед собою нові цілі і перебудовувати мотиви цього навчання.

Основною формою навчання студентів у ЗВО є знаково-контекстне, яке насамперед веде за собою серйозні зрушення і зміни в інтелектуальній сфері тих, хто навчається у виші. Ціла низка досліджень у психології присвячена вивченню проблеми особливостей когнітивного розвитку студентів. Отримані дослідниками результати переконують у тому,

що у студентському віці відбувається надскладне структурування інтелекту, причому цей процес має яскраво виражений індивідуальний характер і, отже, багатоваріативний. Тому навчальні завдання у виші мають бути одночасно спрямованими на такі функції, як осмислення, розуміння, структурування та запам'ятовування студентом навчального матеріалу, з подальшим його збереженням, цілеспрямованою переробку та актуалізацією.

Таким чином, у соціально-психологічному аспекті відмінність студентства від інших соціальних груп полягає у більш високому освітньому рівні, інтелектуальному потенціалі, більш активнішому споживанні досягнень науки і культури, високому рівні пізнавальної мотивації та соціальної активності. У цьому віці спостерігається гармонізація соціальної та інтелектуальної зрілості. З т. з. особистісно-діяльнісного підходу студента розглядають і вивчають у цьому випадку як активного суб'єкта педагогічної взаємодії, який самостійно організовує власну діяльність. Важливим маркером студента у контексті розгляду його як суб'єкта навчальної діяльності вважається вміння щодо виконання усіх видів і форм цієї діяльності. При цьому за результати окремих досліджень студентства виявлено, що доволі велика частка з них вирізняється невмінням слухати лекційний матеріал, його записувати, так само, як і конспектувати рекомендовану літературу. Так, за даними К. Черемних, у більшості випадків записується лише 18-20 % лекційного матеріалу, вміють виступати перед аудиторією лише 28,8 % студентів, вести суперечку 18,6 %, давати аналітичну оцінку проблем 16,3 %. Таким чином, перед викладачем вищої школи постає відповідальне завдання формування студента як суб'єкта навчальної діяльності. Цей процес передбачає насамперед необхідність навчати студентів планувати, організовувати власну діяльність, формувати вміння повноцінно навчатися, спілкуватися, що особливо важливо у період адаптації студентів на першому курсі, а також бути мотивованим на майбутню професію. Тоді процес навчання стає особистісно значущим, професійно орієнтованим [15].

Будучи суб'єктом процесу навчання, студент є у ньому як активним співучасником навчальної діяльності, яка, насамперед, визначається мотивами навчання. На думку багатьох авторів, три типи мотивів переважно характеризують навчальну діяльність студентів: мотив досягнення, професійний і пізнавальний мотиви. Останній є основою навчально-пізнавальної діяльності молодих людей, відповідаючи самій природі їхньої розумової діяльності. Він виникає у проблемній ситуації та поступально розвивається за правильної взаємодії та ставлення студентів і викладачів. У навчанні мотив досягнення, як правило, підпорядковується пізнавальним і професійним мотивам.

У цілому ж особистісний розвиток здобувача вишу як майбутнього фахівця триває за кількома напрямками. Зміцнюються ідейна переконаність, професійна спрямованість, розвиваються професійні здібності. Психічні процеси, психічні стани, життєвий та особистісний досвід професіоналізуються, поступово удосконалюються. Вібувається зростання почуття обов'язку, професійна відповідальність, більш чітко проявляються риси індивідуальності самого студента. Зростають домагання особистості студента у сфері майбутньої професійної діяльності. Як результат інтенсивної передачі професійного і соціального досвіду, формування професійно важливих якостей підвищується рівень особистісної стійкості і загальної зрілості студента. При цьому зростає питома вага самовиховання у цих процесах. Підвищується професійна самостійність і, як результат – готовність студента до майбутньої професійної діяльності.

Під час особистісного розвитку здобувача вишу відбувається динамічний процес виникнення і розв'язання суперечностей, переходу зовнішніх мотивів навчання у внутрішні, саморуху, активної роботи над собою. Мотивація навчальної діяльності є механізмом, що визначає професійну спрямованість студента в цей період. К. Черемних уявляв розвиток особистості як зростаючу за масштабами та рівнем інтеграцію утворення підструктур та їхній синтез, що ускладнюється. Одночасно з цим має місце паралельний

процес, під час якого відбувається диференціація психічних функцій: психічні процеси розвиваються, ускладнюються, розгалужуються, так само, як і психічні стани та психічні властивості. Він зазначає, що лише активно-дієва позиція особистості та вольова цілеспрямованість молодих людей у період професійного навчання перетворюють можливість на дійсність. Майбутнє має бути підготовлене усією попередньою діяльністю особистості, інакше мріяння і надії призведуть лише до психологічного «інфантилізму» [15]. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що процес формування професіоналізму у студентів ЗВО набуває у сучасних умовах особливої актуальності, гостроти й інтересу для досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчив, що, на думку більшості вчених, професійно підготовленим фахівцем є той, у якого сформовано: систему професійних знань, вмінь, навичок; прагнення та здібності до самостійного, творчого та новаторського розв'язання професійних завдань; психологічну та педагогічну підготовленість; професійну спрямованість, моральну зрілість і професійну культуру.

І, нарешті, серед практичних досліджень, присвячених вивченню проблем та особливостей розвитку особистості у період студентства, можна виокремити цілу низку праць, присвячених дослідженню індивідуально-особистісних особливостей студентів-психологів (та початківців-фахівців-практиків у цій царині діяльності). Цей аспект проблеми має особливий інтерес у зв'язку з практичною частиною роботи. Зупинимось на такому її аспекті, як аналіз базових індивідуально-особистісних і професійно значущих якостей студентів і молодих спеціалістів у галузі психології. Так, у своїх дослідженнях Я. Запека, І. Меліхова, Ф. Пошивайлов, Я. Потовій зазначають, що система ціннісних орієнтацій групи шкільних практичних психологів з вираженими професійно значущими якостями, має яскраво виражену соціальну спрямованість. До їхніх термінальних цінностей професійної самореалізації вони відносять: активне діяльне життя, цікава робота, – які реалізуються за допомогою інструментальних цінностей: прийняття інших людей і цінностей, безпосереднє світовідчуття. Ця система ціннісних орієнтацій, на думку авторів, є елементом професійного бачення світу і ціннісно-сміслового аспекту, характерного саме для цього виду професійної діяльності. Далі автори роблять висновки про те, що ці професійно значущі якості практичних психологів, ціннісні орієнтації посідають центральне місце у структурі особистісних рис і визначають їхню ефективну реалізацію в процесі професійної діяльності.

Н. Шевченко встановила, що властивості активованості та лабільності нервової системи є одним із задатків спеціальних здібностей до діяльності у галузі практичної психології. Дослідивши компоненти спеціальних здібностей майбутніх шкільних психологів, вона виокремила як найважливіші якості соціальну спрямованість мислення та емпатію в особистісному профілі психолога з орієнтацією на практичну роботу; соціальний контроль поведінки – у профілі психолога з орієнтацією на дослідницьку діяльність [16].

О. Власова під час свого дослідження встановила, що мотиваційні установки професійно-особистісного самовдосконалення, професійної діяльності та соціальний інтелект утворюють систему мотиваційних ресурсів професійного зростання студентів-психологів. Ядерним компонентом системи мотиваційних ресурсів є соціальний інтелект [2]. Поряд із цим соціальний інтелект є психологічним механізмом реалізації мотиваційних настанов професійно-особистісного розвитку практичного психолога в процесі навчання у ЗВО.

Низка праць із цієї проблеми пов'язана із вивченням «Я-концепції» психолога, його особистісним зростанням і прагненням до самоактуалізації. Так, Г. Католик встановила, що професійно значущими якостями психолога є емпатія, прагнення до самоактуалізації. Спрямованість особистості у спілкуванні є системоутворювальним чинником професійних

і особистісних характеристик студента-психолога, пов'язаних з емпатією, з особливостями «Я-концепції», із прагненням до самоактуалізації та з системою цінностей [4].

Дослідженню рівня самореалізації студентів-психологів присвячена робота Н. Пророк. Експериментальним шляхом вона виявив у студентів-психологів такі негативні особистісні якості, що впливають на процес їхньої самореалізації: низький рівень довіри до людей, віри в їхню доброзичливість і щирість, невміння встановлювати міцні та доброзичливі стосунки з оточенням. Вивчаючи особливості особистості майбутніх психологів, встановила, що мотивація професійної діяльності психолога містить чотири мотиваційні підструктури: мотив альтруїзму («базова» провідна підструктура) і мотиви афіліації, самоактуалізації, а також ціннісні орієнтації особистості («супутні» підструктури). Ці мотиви тісно пов'язані, на думку авторки, з особливістю майбутньої діяльності студентів, що виражається у таких вміннях психолога: вміння розвивати у вихованця здатність до актуалізації її особистісних ресурсів з метою самовизначення, вміння здійснювати процес самоактуалізації та соціально-психологічної адаптації тих, хто навчається; вміння організувати інтимно-особистісне спілкування, встановлювати довірчий міжособистісний контакт [10].

Аналіз літератури з цього аспекту проблеми дозволяє дійти висновку, що до ядерних провідних особливостей цієї категорії студентів належать: соціальна спрямованість мислення (соціальний інтелект), активне діяльне життя (позиція), високий рівень емпатії, афіліації. В індивідуально-особистісному та професійному аспектах до стійких характеристик психолога належать: лабільність нервової системи; змішаний холерично-сангвіністичний тип темпераменту; виражена екстровертваність; яскраво виражена соціальна спрямованість; інтуїтивно-відчуттєвий тип темпераменту; прийняття інших людей і цінностей; безпосереднє світовідчуття; спрямованість на ефективну реалізацію у професії; високий соціальний контроль поведінки; самоактуалізація як орієнтир для саморозвитку. До негативних якостей, що заважають або ускладнюють професіоналізацію, відносять: підвищений нейротизм; низький рівень довіри до людей, віри в їхню доброзичливість і щирість; невміння встановлювати міцні та доброзичливі стосунки з оточуючими; прагнення до влади, домінування та маніпулювання; спрямованість насамперед на розв'язання власних проблем; дисонанс між теоретичними та особистісними цінностями. Проте подолання цих негативних тенденцій може стати рушієм у саморозвитку майбутнього психолога. Серед особливостей мотивації виокремлюють домінування таких мотивів, як мотив альтруїзму (базовий), мотив афіліації, мотив самоактуалізації, мотив влади та загальну мотиваційну установку на професійно-особистісне самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. Монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 408 с.
2. Гульбс О.А., Кобець О.В., Тишакова Л.Т., Діхтяренко С.Ю. Психологічні особливості структури професійної свідомості викладачів вищої школи. *«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»*: журнал. № 8 (26), 2023. С. 429–441. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26))
3. Карамушка Л.М., Ходакевич О.Г. Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей: монографія. Київ: КНЕУ, 2017. 200 с.
4. Католик Г.В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога: дис. д-ра психол. наук. Київ, 2016. 353 с.

5. Меліхова І.О. Формування мотивації до творчої діяльності сучасного студентства. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. Одеса. 2007. № 4–5. С. 108–111.
6. Мишко Н. Особливості мотиваційно-ціннісної сфери студента-психолога, який здобуває другу вищу освіту. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2016. № 31. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-31.%p> (дата звернення: 16.05.2024).
7. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
8. Потовій Я.І. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002, № 2. С. 13–19.
9. Проніков О.К. Педагогічна система А. Дистервега. Історія педагогіки: курс лекцій. Чернівецький нац. пед. ун-т Т.Г. Шевченка. К.: Слово, 2015. С. 86–89.
10. Пророк Н.В. Психологічні основи професійного розвитку практичного психолога: дис. д-ра психол. наук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. К., 2013. 420 с.
11. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / укладачі: Л.М. Яворовська, Р.Ф. Камишнікова, О.Є. Поліванова, С.Г. Яновська, С.М. Куделко. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 88 с.
12. Тарасова Т.В. Психологічні особливості студентства. Методичний посібник для магістрантів. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка. 2004. 50 с.
13. Фром Е. Мати чи бути. К.: вид-во Український письменник. 2010. 226 с.
14. Хазратова Н.В. Включення студента до соціально-психологічного простору ВНЗ: типи особистісних проблем та консультативна робота з студентами. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000, № 2. С. 5–8.
15. Черемних К.О. Мотиваційно-сміслові структури майбутнього як механізм нарративної ідентичності студентської молоді: автореф. дис. ... канд. псих. наук. К., 2008. 25 с.
16. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: дис. д-ра психол. наук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2006. 382 с.

REFERENCES

1. Vlasova, O.I. (2005). *Psychologija social'nyh zdibnostej: struktura, dinamika, chynnyky rozvytku*. Monografija. K.: Vydavnycho-poligrafichnyj centr «Kyj'vs'kyj universytet» [in Ukrainian].
2. Gul'bs, O.A., Kobec', O.V., Tyshakova, L.T. & Dihtjarenko S.Ju. (2023). *Psychologichni osoblyvosti struktury profesijnoi' svidomosti vykladachiv vyshhoi' shkoly* [Psychological features of the structure of professional consciousness of higher school teachers]. *«Perspektyvy ta innovacii' nauky (Serija «Pedagogika», Serija «Psychologija», Serija «Medycyna»)»: zhurnal*, 8 (26), 429–441 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)) [in Ukrainian].
3. Karamushka, L.M., Hodakevych, O.G. (2017). *Psychologichni osoblyvosti stavlennja students'koi' molodi do groshej: monografija*. Kyj'v: KNEU [in Ukrainian].
4. Katolyk, G.V. (2016). *Psychologija formuvannja profesijnoi' Ja-koncepcii' praktychnogo psykologa: dys. d-ra psyhol. nauk. Instytut psykologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraї'ny, Kyj'v* [in Ukrainian].
5. Melihova, I.O. (2007). *Formuvannja motyvacii' do tvorchoi' dijal'nosti suchasnogo studentstva* [Formation of motivation for creative activity of modern students]. *Nauka i osvita: naukovopraktychnyj zhurnal*. Odesa, 4–5, 108–111 [in Ukrainian].
6. Myshko, N. (2016). *Osoblyvosti motyvacijno-cinnisnoi' sfery studenta-psyhologa, jakyj zdobuvaje drugu vyshhu osvitu* [Peculiarities of the motivational and value sphere of a psychology student who obtains a second higher education]. *Zbirnyk naukovyh prac' «Problemy suchasnoi' psykologii'»*, 31 <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-31.%p> [in Ukrainian].

7. Podoljak, L.G., Jurchenko, V.I. (2006). *Psychologija vyshhoi' shkoly: Navchal'nyj posibnyk dlja magistrantiv i aspirantiv*. K.: TOV «Fil-studija» [in Ukrainian].
8. Potovij, Ja.I. (2002). *Osoblyvosti cinnistno-motyvacijnoi' sfery studentiv* [Peculiarities of students' value-motivational sphere]. *Praktychna psihologija ta social'na robota*, 2, 13–19 [in Ukrainian].
9. Pronikov, O.K. (2015). *Pedagogichna systema A.Distervega. Istorija pedagogiky: kurs lekcij / Chernigivs'kyj nac. ped. un-t im. T.G. Shevchenka*. K.: Slovo [in Ukrainian].
10. Prorok, N.V. (2013). *Psychologichni osnovy profesijnogo rozvytku praktychnogo psihologa. Candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
11. *Psychologichni osoblyvosti students'kogo viku*. (2013). *Na dopomogu kuratoram*. Vyp. 3 / [ukladachi: L.M. Javorovs'ka, R.F. Kamyshnikova, O.Je. Polivanova, S.G. Janovs'ka, S.M. Kudelko]. H.: HNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
12. Tarasova, T.V. (2004). *Psychologichni osoblyvosti studentstva. Metodychnyj posibnyk dlja magistrantiv*. Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka [in Ukrainian].
13. From, E. (2010). *Maty chy buty*. K.: vyd-vo Ukrai'ns'kyj pys'mennyk [in Ukrainian].
14. Hazratova, N.V. (2000). *Vkljuchennja studenta do social'no-psychologichnogo prostoru VNZ: typy osobystisnyh problem ta konsul'tatyvna robota z studentamy* [Inclusion of a student in the social and psychological space of a university: types of personal problems and consultative work with students]. *Praktychna psihologija ta social'na robota*, 2, 5–8 [in Ukrainian].
15. Cheremnyh, K.O. (2008). *Motyvacijno-smyslove strukturuvannja majbutn'ogo jak mehanizm naratyvnoi' identychnosti students'koi' molodi*. *Extended abstract of candidate's thesis* [in Ukrainian].
16. Shevchenko, N.F. (2006). *Formuvannja profesijnoi' svidomosti praktychnyh psihologiv u systemi vyshhoi' osvity*. *Candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].

Подано до редакції: 23.04.2024.